

Аналіз філософсько-світоглядної та культурологічної специфіки процесу навчання філологічних дисциплін в контексті розвитку рефлексивних умінь.

У статті аналізується філософсько-світоглядна та культурологічна специфіка філологічних дисциплін, з'ясовується, специфіка навчання філологічних дисциплін в умовах педагогічного університету, визначається необхідність реалізації єдності процесуального та змістового складників як у філологічному, так і в соціально-філософському аспектах.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивні уміння, філологічні дисципліни, самоосвіта, освітній процес.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивные умения, филологические дисциплины, самообразование, образовательный процесс.

Key words: reflection, skills of reflection, philological discipline. self-education, educational process.

Постановка проблеми. Нова парадигма педагогічної освіти розробляється на основі аксіом, що формуються на пріоритетах унікальності, амбівалентності особистості, на опосередкованості її розвитку. На тлі затвердження соціокультурних цінностей професійно-педагогічної підготовки студентів вищої школи на перший план висуваються завдання формування професійно-педагогічного світогляду студентів, фундаментом якого є варіативність, суб'єктність, особистий рефлексивний досвід. Цей вектор наукової та науково-практичної діяльності спрямовує зусилля викладачів на вироблення у студентів за період навчання у вищому педагогічному навчальному закладі певної системи якостей та властивостей, яка становитиме основу професіоналізму майбутнього фахівця. Однією з таких фундаментальних властивостей повинні стати рефлексивні уміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення фундаментальних психолого-педагогічних наробок призвело нас до думки про те, що

оптимальним середовищем формування рефлексивних умінь студентів є середовище вивчення філологічних дисциплін. Мають рацію ті дослідники, які тлумачать філологію і гуманітарні дисципліни в цілому як прикладну психологію, підкреслюючи ту особливу функцію, яка втілюється не тільки і не скільки в опанування певної суми заздалегідь визначених знань та відповідних способів діяльності, скільки в освоєнні «досвіду емоційно-ціннісного ставлення» (І.Лернер, В.Краєвський). У дисертаційних роботах О.Багдай, О.Гулеєвої, О.Раздорської, Ю.Сенько визначено, що середовище вивчення гуманітарних дисциплін є найбільш сприятливим для формування не лише рефлексивних умінь, а й інших рефлексивних особистісних (рефлексивна позиція, рефлексивна спрямованість), та професійно-особистісних (рефлексивна готовність, рефлексивна компетентність, рефлексивна культура) новоутворень. Про розвиток рефлексивних механізмів та рефлексивних умінь особистості на тлі вивчення філологічних дисциплін йдеться в дослідженнях сучасних учених, філологів - Т.Гундорової, Т.Денисової, Ю.Лотмана, Д.Наливайка, Г.Сиваченко, Е.Соловей та інших.

Мета даної статті полягає у тому, щоб детально проаналізувати філософсько-світоглядну та культурологічну специфіку процесу навчання філологічних дисциплін в контексті розвитку рефлексивних умінь.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація організаційно-педагогічної умови активізації знаннево-рефлексивного потенціалу певних навчальних дисциплін у спектрі нашої дисертаційної роботи вимагає детального аналізу філософсько-світоглядної та культурологічної специфіки процесу навчання філологічних дисциплін. Потреба цього аналізу підкріплена і зовнішніми чинниками: серед провідних тенденцій оновлення світового освітнього простору вчені (Н.Бордовська, З.Курлянд, А.Реан, Р.Хмелюк) називають збільшення гуманітарної складової у світовій освіті в цілому за рахунок уведення людино орієнтованих наукових і навчальних дисциплін.

Нова гуманітарна ситуація у сфері освіти як в нашій країні, так і в світі характеризується, за висловом Л.Буєвої, двома провідними факторами:

невизначеністю та загальною й індивідуальною орієнтацією на майбутнє. Класична система взаємодії викладача та студента підлягає радикальному оновленню. Відмова від лише «знаннєвої» освіти, особливо в гуманітарній царині відбувається у зв'язку з розумінням того фактору, що гуманітарні дисципліни не можуть викладатися і засвоюватися тими ж методами й прийомами, що і дисципліни природничо-наукові. Для наук про людину і суспільство головним є те, що вони вчать розуміти «інше», - іншу людину, іншу культуру, іншу історію. В.Нургалеев та Л.Барановська зауважують: «Людина, що вивчає гуманітарні дисципліни за допомогою неадекватних цим дисциплінам методів, який імітує метод природничий, буде людиною однобічною, недосконалою як особистість, невідповідною новій культурній ситуації» [3,с.50]. Тож розкриття філософсько-світоглядної та культурологічної специфіки процесу навчання філологічних дисциплін допоможе віднайти оптимальні інструменти, механізми та засоби впливу на формування рефлексивних умінь сучасних студентів педагогічного університету.

Як відомо, задача освіти закладається в тому, щоб надати можливість проявляти свій творчий потенціал, сприяти в реалізації особистих планів. Для цього необхідно навчитися розуміти самого себе, використовувати знання, що є продуктом власних роздумів, досвіду, самокритики, які побудовані не власне на інформативності, а більше на розумінні. Сприяє таким діям процес вивчення гуманітарних, зокрема, - філологічних дисциплін у вищій педагогічній школі.

Можливість гуманітаризації закладена в природі людського пізнання, оскільки навіть абстрактно-раціоналістичне знання, за твердженням М.Полані, створюється мистецтвом того, хто пізнає: «Учений робить власні висновки та обґрунтовує зроблене твердження так, як вважає правильним. На жодному етапі дослідження він не є об'єктом керівництва з боку більш високого авторитету... пристраєність ученого – регулятив пізнання, без якого воно поглинеться тривіальністю» [6,с.125] (цитата за працею “The Foundations of freedom in Science”). Функція людського, «гуманітарного» пізнання – не лише пізнати, а й осмислити світ, надати йому певний сенс. Останнє передбачає не

лише «суб'єктивованість», привласнення, а й свого роду доповнення, продовження знання у своєму вимірі. Саме цим питанням традиційна дидактика, займаючись проблемами моделювання пізнання в навчальному процесі, приділяла менше уваги, аніж питанням імітації логіки, інтелектуальних сторін пізнавального процесу тощо. Адже нині маємо чимало цікавих дидактичних концепцій і систем, які відбивають логіку пізнання, мислення, інтелектуальної діяльності (концепції розвивального, проблемного навчання, програмоване навчання та інші), і певну дидактичну порожнечу у полі трансформації інтерпретаційної гуманітаристики в дидактичну оболонку.

Безумовно, неприпустимі «онтологізація ідеально чистих, істинних об'єктів науки, ототожнення наукових моделей з реальністю» [6, с.125]. Наслідком абсолютизації науки є перетворення її у певне «віровчення» (домінантна наскрізно інтернаціональна тенденція для минулого, ХХ століття) і, як результат цього, зниження гуманістичного потенціалу суспільної свідомості. Прикметним є той факт, що ця небезпечна тенденція була розпізнана й з артикульована не лише філософами, культурологами, представниками гуманітаристики (С.Аверінцев, М.Мамардашвілі, Ф.де Соссюр, Е.Фромм, Й.Хейзінга, О.Шпенглер та інші), а й представниками світової природничо-наукової думки (С.Капіца, С.Курдюмов, Г.Малінецький та інші). Вислід небезпечної тенденції абсолютизації науки - зниження гуманістичного потенціалу суспільної свідомості. «Псевдонауковість суспільного буття тісно пов'язана з наукоподібністю навчання, з відсутністю продуманого співвіднесення його технічних і гуманітарних аспектів, - цілком слушно зауважує сучасний учений В.Серіков. – Освіта, як і будь-яке людське діяння в умовах демократичного суспільства, звільнюється від анонімності, безликоності. У таких умовах традиційний «план навчально-виховної роботи» перетворюється на програму самореалізації, спільного існування інтересів...» [5, с.100]. Аналогічні судження висловлюють й інші науковці: «... реальний зміст процесу освіти не може зводитися лише до тих фрагментів науки, які закарбовані в навчальних програмах і підручниках» [4, с.80], - пише Ю.Сенько,

і робить висновок: педагогічний прогрес безпосередньо залежить від гуманітарного феномену, повного розкриття потенціалу гуманітарних дисциплін.

Найвідоміші західноєвропейські та американські вчені й педагоги у різні часи висловлювали ідею про необхідність для будь-якої людини мати класичну гуманітарну освіту, складовою частиною якої була б освіта літературна, філологічна. Ця ідея у ХХ столітті була підтримана видатними письменниками. Зокрема, Й.Бродський, ведучи мову про політиків і керівників держав, наголошував: « ... Мені думається, що потенційних володарів наших доль варто було б опитувати, перш за все не про те, яким він уявляє курс іноземної політики, а про те, як він ставиться до Стендаля, Діккенса, Достоевського. Хоч би вже по одному тому, що насущним хлібом літератури є сама людська розмаїтість та безчинство, вона, література, виявляється надійною протиотрутою від усіляких – відомих і майбутніх – спроб тотального, масового підходу до рішення проблем людського існування» [2, с.457]. Тож філологічні дисципліни в педагогічному університеті повинні посідати виняткове місце.

Специфіка навчання філологічних дисциплін в умовах педагогічного університету визначається необхідністю реалізації єдності процесуального та змістового складників як у власне філологічному, так і в соціально-філософському аспектах. Ця специфіка аналізується в наукових дослідженнях Н.Волошиної, Г.Клочака, В.Жирмунського, досвідчених-літературознавців акумулюється в методичних працях О.Бандури, Е.Пасичника, Б.Степанишина, Л.Тимофєєва, адже проблему надання якісних філологічних знань неможливо розв'язати без синтезу теоретичних і методичних компонентів.

Нові перспективи забезпечення якості навчання філологічних дисциплін відкриваються на тлі використання досягнень герменевтики. Герменевтика у широкому сенсі - спільна назва для багатьох діяльностей: окрім власне філософського розуміння, існує нині герменевтика філологічна, педагогічна, природничо-наукова, історіографічна та ін. Г.Богін зазначає, що історично саме філологічна герменевтика посідає перше місце серед цих діяльностей. Предмет

філологічної герменевтики певною мірою дотичний до власне індивідуальних рефлексій особистості – це розуміння і освоєння ідеального, представленого в текстовій формі. В широкому сенсі текстом деякі дослідники називають будь-який вислід людської діяльності (від власне класичних текстів до творів живопису, архітектури, промислового дизайну): «з герменевтичної точки зору методологія читання та інтерпретації текстів вербальних надає підстави для побудови методик «прочитання» всіх інших текстів і квазітекстів» [1, с.43]. Прикладом герменевтичного потрактування в сучасній популярній художній літературі може слугувати «прочитання» сюжету «Тайної вечері» героєм роману Д.Брауна.

Розуміння розглядається як одне з «інобуття» рефлексії - зв'язки між гносеологічним образом і наявним досвідом, причому цей зв'язок функціонує таким чином: образ «фарбується» наявним досвідом, а досвід стає предметом ставлення, що змінюється у такий спосіб. Рефлексія – другий (після чуттєвого) джерело досвіду, найважливіше утворення, як зазначалося у першому розділі нашої роботи. Саме це утворення дозволяє вдосконалювати всю душевну і духовну структуру особистості та людської спільноти в цілому в їх онтологічних проявах. Розуміння – основна іпостась рефлексії, яка виникає в момент фіксації (об'єктивації, перетворення) рефлексії. Висловлена рефлексія є інтерпретацією. І саме інтерпретація та інтерпретаційні уміння як похідні від рефлексивних займають провідне місце в удосконаленні процесу навчання філологічних дисциплін.

У процесі здійснення цілеспрямованої роботи з розвитку рефлексивних умінь студентів варто зважати на той факт, що читання та сприйняття інформативних матеріалів підручника суттєво різняться від читання та сприйняття художніх творів. При вивченні творів мистецтва слова відбувається у першу чергу естетичний і емоційний розвиток індивіда, у зв'язку з цим провідними будуть такі прийоми, як повільне, виразне читання, які розвивають образне мислення читача. А от розвиток рефлексивних умінь відбувається через виявлення творчого характеру слова, яке викликало емоційний відгук.

Висновки. Робота з науковими філологічними текстами вимагає реалізації деяких вихідних положень. По-перше, передбачається попередня підготовка студентів (знайомство з аналогічною літературою, наявність певних уявлень у філологічній царині та гуманітаристиці в цілому), розуміння основної науково-філологічної термінології. По-друге, наявність уміння занурюватись у текст, зосереджувати свою увагу, докладати вольових зусиль. Саме в цьому плані виникають численні труднощі: деякі студенти, поволі накопичуючи досвід такої роботи, не можуть концентрувати та підтримувати на відповідному рівні свою увагу, у результаті – упускають з поля зору провідні ідеї, положення, гублять провідну думку, як підсумок – есе, наукова стаття, рецензія або інший науковий філологічний текст видаються їм складними та нецікавими. Тож розвиток рефлексивних умінь – конче потрібна робота, яка повинна розгортатися саме на тлі вивчення філологічних дисциплін.

Література:

1. Богин Г. И. Филологическая герменевтика / Георгий Исаевич Богин – Калинин: КГУ, 1982. – 86с.
2. Бродский И.А. Книга интервью / Иосиф Александрович Бродский – М.: 3-е изд., испр. и доп. М.: Захаров, 2005. - 784 с.
3. Нургалеев В. Диалог культур как основа современной педагогической парадигмы / В.Нургалеев, Л. Барановская // Высшее образование в России. – 2004. - № 12. – С. 48-51.
4. Сенько Ю.В. Гуманитарные основы педагогического образования: Курс лекций: Учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Изд. центр «Академия», 2000. - 240 с.
5. Сериков В. В. Личностный подход в образовании: концепции и технологии: монография / Владислав Владиславович Сериков. – Волгоград: Перемена, 1994. – 152с.
6. Polanyi M. The Foundations of freedom in Science M. Polanyi // Physical Science and Human Values. – N.Y., 1969. – P.125.

